

Landboforhold i Sydthy

1870-1900. II.

Af OLAF NØRGAARD

Marknavne.

UDEN SKRIFTLIG STØTTE af nogen Art, udelukkende ved mundtlig Tradition er der overleveret os ialt 30 Navne, hvert Navn knyttet til sin bestemte Lokalitet paa Marken, en Høj, en Ager, en Eng eller et Kær. Paa Kortet Fig. 12 er de navngivne Steder markeret med Numrene fra 1 til 30, og i nedenstaaende Liste er angivet de samme Numre og Navnene, saaledes som de udtales i Dag.

Først ved Arkivstudier blev jeg klar over, at mange Navne ogsaa er overleveret skriftlig. I den tidligere omtalte Markbog fra Matrikuleringen i 1683 findes en Del Navne, desuden findes der nogle Navne paa et Kort fra 1814, dette Kort er gengivet som Fig. 13 i denne Artikel. I mange Tilfælde har Navnene fra den mundtlige Tradition kunnet genfindes paa Kortet fra 1814, i Fortegnelsen her er angivet, hvilke Navne det drejer sig om; hvis et Navn tillige er understreget betyder det, at det ogsaa findes i Markbogen fra 1683.

Det Navnestof, der er overleveret ved mundtlig Tradition, er altsaa langt rigere end det, vi lærer at kende ved Arkivstudier. At dette er Tilfældet kan næppe undre, Landmaalerne fra 1683 og 1814 har jo ikke som Forfatteren til denne Artikel været interesseret i at faa noteret alt ned, men har nøjedes med et Udvalg af de mest almindeligt brugte Navne. Den mundtlige Tradition omfatter dog ikke 100 % af Navnestoffet, enkelte Navne er gaaet tabt og dem vil vi se lidt nærmere paa.

Fig. 12. Grim-Nørgaard 1870-1900. Numrene angiver Marknavne, de er forklaret i Teksten. Igennem Heden gaar en Oldtidsvej mod Nordøst. Paa Nabogaarden, der er den i 1865 fraskilte Parcel 1 b, angiver Gaardtomten den gamle Gaards Beliggenhed. Arealerne var som følger: Hede ca. 8,2 ha., ca. 15,0 Tdr. Land, Eng ca. 14,5 ha., ca. 26,5 Tdr. Land, Agerjord ca. 27,5 ha., ca. 50,0 Tdr. Land.

I Markbogen og paa Kortet finder vi Navnet Skarp Lang Agre og paa Kortet tillige Navnet Vester Eng. Disse to Navne er tilknyttet en Mark, der blev solgt fra Gaarden omkring 1800, og her har vi vel Forklaringen paa, at

Nr. paa fig. 12	Mundtlig Tradition	Kortet af 1814
1	Æ Swænnskergraw	Kendes ikke
2	Æ He:	Nørre Hede
3	Tuelhyw:	Kendes ikke
4	Brèjkjar	Breikier
5	Go:shwòlm	Gaase Huller
6	Stjèmland	Nørre Steenland
7	Ængkjar	Engkier
8	Æ Ajnes	Aines
9	Æ Alse	Kendes ikke
10	Knobberkjar (kan udtales med Tryk paa sidste Stavelse)	Knobre Kier
11	G'y:hywjowr'	Gødhøi Agre (I Markbogen Giød Høj Wang)
12	Gý:hyw	Gydhøi
13	Gýhyw Æng'	Gydhøi Eng
14	Gý:hyw Kja'r	Kendes ikke
15	Skabernak	Kendes ikke
16	Skabernak Hu:l	Kendes ikke
17	Haarnak	Haarnak
18	Lugshwòlm	Luus Hul
19	Kjeldager	Kield Agre
20	Lellewang	Lille Vang
21	Lellewang Hyw	Kendes ikke
22	Kringeltòwt	Kringel Toft
23	Hwi:bak	Hvid Bak
24	Laangbjerre Rend:	Kendes ikke
25	Trindhwol	Kendes ikke
26	Æ Laang: Bjèr're	Lang Bierre
27	Æ sta'ke Bjèr're	Stakket Bierre
28	Æ Ræw: Haa:l	Kendes ikke
29	Æ Ræw: Eng	Kendes ikke
30	Gykkjar	Gykier Mose

Navnene er gaaet tabt. I Markbogen finder vi endvidere Udtrykket Henssels -Bierre brugt om Agre, der maa være beliggende paa det nuværende "Bjerget", og Udtrykket Wreger-Land brugt om et Stykke Jord, der maa have været beliggende paa den nuværende Alsæde; denne Del af Marken kaldes i 1814 for Hoved Agre, og synes altsaa at have skiftet Navn tre Gange. Et næsten ulæseligt Navn Hede Bonins? eller Hede Brins?, knyttet til et lille kvadratisk Stykke Jord Nord for "Hoved Agre" er ogsaa gaaet tabt, lidt Nord for dette Stykke Jord finder vi paa Kortet Navnet "Hede Jord", som heller ikke kendes af den mundtlige Tradition.

At Navne er gaaet tabt, vil der sikkert i de fleste Tilfælde være en naturlig Forklaring paa. Der vil ikke blive gjort Forsøg paa at give en saadan, vi nøjes med at

fastslaa, at det kun er ganske faa Navne, der ikke kendes af den mundtlige Tradition.

Markarbejde.

Det første Dræningsarbejde, der kendes, er fra 1882, da drænedes den Del af Gydhøjjord, der havde Fald mod Vest. Da der i 1957 blev foretaget omfattende Dræningsarbejder, kom man ned til flere af Ledningerne fra 1882, de fungerede stadig udmærket og de kunde i mange Tilfælde sættes i Forbindelse med de nye Ledninger. I 1895 drænedes de sydligste 2/3 af Alsædejorden, ogsaa dette Anlæg fungerer udmærket endnu.

Flere Aar før 1870 er Dele af Marken blevet merglet. Merglen skal være blevet hentet i en Mergelgrav paa "æRæw:-Haa:l" og i de mange Huller, der findes paa et lille Stykke Jord lige Nord for samme Grav (se Fig. 14).

Staldgødningen var sparsom og den var ikke som vore Dages saftige, grønne, varmt dampende Gødning, men mere tør og knoldet. I ældre Tid skal Kvaliteten af Gødningen have været endnu ringere, de Gamle fortalte, at man i deres unge Dage kunde "drvw: æ Mog' ùkhd aa æ Støld' o æ Ænd: aa en Kjæp".

Den ældst kendte Metode til Spredning af Gødningen, en Metode, som maa være blevet forladt mange Aar før 1870, bestod i, at man om Efteraaret kørte Gødningen ud og lagde den i en lang Stribe midt pa den Ager, der skulde gødes. Derefter blev Gødningen dækket til med Jord, og laa paa denne Maade Vinteren over. Tidligt om Foraaret blev Blandingen af Gødning og Jord spredt ud over Ageren, dette kaldte man "aa spre Ræ'ker", og de Gamle fortalte tit om, hvordan de i deres Ungdom maatte staa og sprede Rækker til langt ud paa Aftenen. Fordelene ved denne Metode skulde være, at Gødningen, naar den var blevet blandet med Jord kunde række længere, og at man kunde begynde Spredningen uden Hensyn til, om Jorden var saa tør, at den kunde befæres med Vogn.

I den Tid, der her skal omtales, blev Gødningen kørt ud i almindelige Arbejdsvogne, hvor For- og Bagkarre var fjernet. Man kunde bruge de sædvanlige Vognshaver, der i saa Tilfælde blev vendt, saa den øverste Kant kom nedad, eller man kunde bruge et Par Brædder, der blev lagt op mod Vognkæppene. Gødningen blev læsset paa med en almindelig Greb, og man kunde godt staa i sine Træsko til Arbejdet. Naar man var kommet hen i Marken med Læsset, blev den venstre Vognshave løftet af den bagerste Vognkæp, og med en vinkelbøjet Greb trak man Gødningen ned i Dynger paa Marken, i Reglen en 4-5 Dynger af hvert Læs. Hvis det drejede sig om større Mængder, der skulde køres ud, havde man Hjælp til det, og kørte saa med to Vogne, en Nabohusmand stod da i Møddingen, Forkarlen kørte ud og Drengen eller Pigen spredte. "Æ Nabo føldt, æ Førkaa'l kø:r, aa æ Pi:g sprøj:«. Det var en yndet Sport at læsse saa stærkt, at Forkarlen ikke kunde løfte den venstre Vognshave op over Vognkæppen, men maatte trække de første Par Dynger bag af Vognen.

Inddelingen af Markerne fremgaar af Fig. 12, vi mærker os først der de store Engstrækninger i Gykkjær, Gydhøj Eng og Brejkjær. Her var der om Vinteren flere Tønder Sæde helt dækket af Vand, om Sommeren var der saftigt grønt Enggræs. Den dyrkede Jord var inddelt i to Dele, der havde hver sit Sædskiye. Den ene Del udgjordes

af den nuværende Alsæde og af fire Agre lige Nord for Gydhøj, det var den Jord, der fra gammel Tid havde været anset for den bedste, en Del af den bliver i Markbogen 1683 kaldt for "Brødjord". Vi vil kalde denne Jord for Gammeljord, selv om Udtrykket aldrig blev brugt alene, men kun i Forbindelse med Afgrøder, f. Eks. Gammeljord-Byg. Gammeljorden var inddelt i 6 nogenlunde lige store Dele, nemlig 4 Skifter paa Alsæden og 2 Skifter nord for Gydhøj. Sædskiyeet var følgende:

Blandsæd (Havre og toradet Byg)

Havre

Sidstkjærre Havre

Hø

Græsmark

Gammeljord Byg (seksradet Byg)

Af den øvrige Jord mærker vi os først det lille Stykke, der ligger syd for Gydhøj, lige op mod det søndre Skel. Sammen med de to smaa Stykker Nr. 15 og Nr. 17 udgjorde dette Stykke eet Skifte, den øvrige Del af Jorden var inddelt i 9 omtrent lige store Skifter, saaledes, at man paa denne Jord fik ialt 10 Skifter. Sædskiyeet var følgende:

Rug

Havre

Blandsæd (Havre og toradet Byg, eventuelt Havre, toradet Byg og Ærter)

Sidstkjærre Havre

Hø

Græsmark i fire Aar

Brakmark

Skifterne var inddelt i Agre paa omkring 7 Favnes Bredde, Agerretningen parallel med Skiftets længste Side. Af Kortet fra 1814 og af Markbogen fra 1683 fremgaar, at Agrenes Retning kun er ændret ganske enkelte Steder, f. Eks. paa Kringeltoft lige nord for Gaarden og paa "æ sta'ke Bjer're", Agerretningen er den Dag i Dag alle Steder den samme som i 1870-1900. Naar Traktorploven i Dag trækker sine Furer hen over Marken, følger den nøjagtig i Sporet af Middelalderens Hjulplov og Oldtidens Ard.

Foraarsarbejdet begyndte i Reglen en eller to Uger ind i April, meget afhængig af, hvordan Vejret var. Hvis det var et meget fugtigt Foraarsaar, varede det længe, inden Marken kunde blive tilstrækkelig tør. Fra Periodens Begyndelse bestod det første Foraarsarbejde i at pløje den Græsmark, der skulde ligge brak det paagældende Aar. Fra ca. 1885 blev det almindeligt, at denne Pløjning foregik om Efteraaret, og det første Foraarsarbejde bestod da i at harve alle Markerne et Par Gange over med Sletharven, man begyndte altid med den Mark, der skulde være Gammeljord-Byg i. Med dette Arbejde gik det meste af April Maaned.

Sidst i April, i nogle Tilfælde først i Maj, blev Kartofflerne sat, de blev sat i en Del af det Skifte, der skulde være Blandsæd i. Først blev der kørt Gødning ud, dernæst blev Gødningen pløjet ned, og man lagde samtidig Kartofflerne. Bag Ploven gik der en Dreng med en Spand Kartoffler og lagde med passende Mellemrum en Kartoffel ned i Furen. Der blev kun lagt Kartoffler i hver 3. Fure, saa han havde ingen Vanskelighed ved at følges med Ploven.

Ved en ældre Metode, der først blev afskaffet nogle Aar efter 1870, gik der lige bag efter Ploven en Dreng og en Daglejer med et Sædeløb fyldt med Faaregødning. De lagde med passende Mellemrum en Klat Faaregødning ned

i Furen, bagefter kom Pigen med en Spand Kartoffler og lagde en Kartoffel ved hver Klat Gødning. De Gamle berømmede denne Fremgangsmaade, fordi Gødningen kunde strække saa langt.

Fig. 13. Kort fra 1814, det ældste Kort, der kendes. De fleste Marknavne paa dette Kort, kendes ogsaa fra den mundtlige Tradition.

Omkring 1. Maj begyndte selve Saaningen. Til dette Arbejde, der altid blev udført af Husbonden eller Forkarlen anvendtes en langstrakt, halmflettet Sædeløb med en lille Indbugtning i den ene Side. I denne Side sad der nogle Remme, der blev lagt over Skulderen, Indbugtningen støttedes mod venstre Side af Brystet og man holdt i Sædeløbets modsatte Side med venstre Haand. I Reglen havde man 1 til 1½ Skæppe Korn i ad Gangen. Man begyndte at saa, idet man gik ned ad Ageren med højre Haand vendt mod den Fure eller Grøft, der afgrænsede Ageren; naaet til Agerens modsatte Ende brugte nogle Sædemænd at gaa over til Agerens modsatte Side, og idet de havde højre Haand vendt mod denne Side gik de op mod den Ende af Ageren, hvor de havde startet. Andre Sædemænd brugte, naar de havde saaet ½ Omgang, at flytte Sædeløbet over paa højre Side af Brystet, og idet de støttede med højre Haand og saae med venstre Haand, tilsaaede de en Strimmel, der laa lige op til den Strimmel, de først havde tilsaaet. En Ager paa omkring 7 Favnes Bredde blev i Reglen tilsaaet ad to Omgange, men saae altsaa paa en Strimmel af 1½ til 2 Favnes Bredde ad Gangen.

At tilsaa en Ager fuldstændig jævnt var en stor Kunst, og mange fik det aldrig lært. Den mindre dygtige Sædemand kunde man ofte spore over Ageren, Sæden laa nemlig tættest lige der, hvor han havde gaaet. Og hvis Kornet ikke blev kastet, saa det faldt omtrent lodret mod

Jorden, kom det til at ligge alt for tæt i Furer og andre Fordybninger.

Var det svært at saa Korn, var det endnu sværere at saa Græsfrø. Her skulde nemlig saas meget mindre Mængder, omkring en 20 Pund Græsfrø til en Tønne Sæde; her kunde det ikke nytte at tage en Haandfuld ad Gangen, nej man tog, hvad der kunne være mellem Tommel-, Pege- og Langfinger.

I 1895 købtes Halvpart i en Radsaamaskine, men man blev alligevel ved med at saa en stor Del af Sæden paa gammeldags Maner.

Hvis man det paagældende Aar havde ren toradet Byg, blev denne saaet først, den blev saaet i et lille Stykke, højst een Tønne Sæde der var levnet af det Skifte, der var saaet Rug i det foregaaende Efteraar. Derefter blev Havren og Blandsæden saaet uden nogen bestemt Rækkefølge. Sæden blev straks dækket med "en Gang langs" af den ligetandede Harve. Derefter fik Marken en Gang "Skak" af den krumtandede Harve og efter nogle Dages Forløb igen en Gang langs af den ligetandede Harve. Til sidst blev Marken tromlet, dette skete undertiden først efter, at Kornet var kommet op. Græsfrøene blev saaet i sidstkjære Havren umiddelbart forud for den sidste Harvning.

Fig. 14. Et "Maanelandskab" lige nord for Lergraven paa "æ Ræw: -Haa:1", Skraenten omkring Lergraven ses i Forgrunden. I Hullerne skal der efter Traditionen være gravet Mergel.

Det allersidste, der blev saaet, var den saakaldte Gammeljord Byg, det var seksradet Byg. De Gamle mente, at den var "et kildent Korn", der ikke kunne taale den mindste Smule Frost. I Begyndelsen af Juni kørte man Gødning ud til den, derefter blev Marken pløjet, tilsaaet, harvet og tromlet paa sædvanlig Vis, og saa var Foraarsarbejdet til Ende.

Omkring 1885 begyndte man saa smaat at dyrke Turnips. De blev saaet efter Gammel jord Byg i et lille Stykke af det Skifte, der skulde være Blandsæd i. Henimod 1900 blev hele dette Skifte tilsaaet med Turnips og lidt Kaalrabi. Man brugte en lille Haandsaamaskine, som man laante paa en Nabogaard.

Den samlede Udsæd var omkring 15 Tønder Havre, 3 Tønder Byg og 6 Tønder Rug. I 1893 brugte man følgende Mængder Græsfrø: 8 Pund Hvidkløver, 34 Pund Timothe og 8 Pund Hundegræs. I 1897 brugtes følgende Mængder: 24 Pund Hvidkløver, 24 Pund engelsk Raajræs, 32 Pund Timothe og 20 Pund Hundegræs. Sidstnævnte Aar brugtes endvidere 2 Pund Turnipsfrø (Dales Hybrid).

Naar Foraarsarbejdet var til Ende, blev Brakmarken pløjet, ved denne Pløjning blev Ploven sat saa langt i Jorden som muligt. I Løbet af Sommeren harvede man nogle Gange over paa Brakmarken, næsten altid med den krumtandede Harve. Omkring 1. August blev der kørt Gødning paa Brakmarken, hvorefter der blev pløjet endnu en Gang. Hvis Gødningen ikke kunde slaa til, blev der købt 18 % Superfosfat til den resterende Del.

Til Sommerarbejdet hørte ogsaa Renholdelse af Rodfrugt, Kartoffler og Gulerødder. Man laante en lille Radrenser paa en Nabogaard, omkring Planterne lugede man med Hænderne, mens man kravlede paa sine Knæ. De nu almindelige Roehakker fik man først nogle Aar efter 1900.

Høslæt. "Hybjerring".

I Halvfjerdserne havde man kun den Hø, der voksede paa de store Engstrækninger i Gykkjar, Gydhøj Eng, Langbjerg Rende og Brejkjar. Fra omkring 1880 blev det almindeligt, at det Skifte, der var saaet Græsfrø i, blev brugt til Hø det første Aar. Høslætten begyndte i sidste Halvdel af Juni, først slog man Høet paa Agerjorden, dernæst Høet i Engene. Der var altid to Mand i Arbejde, nemlig Forkarlen og en Daglejer, i Reglen en af Nabohusmændene. Daglejeren fik sin Betaling i Penge, meget sjældent i Naturalier, og han medbragte ikke selv Redskaber. Man gik til Arbejdet i det sædvanlige Tøj, og Arbejdsdagen var inddelt fuldstændig som ellers. Hvis man arbejdede i Nærheden af Gaarden, gik man hjem til alle Maaltiderne, hvis man arbejdede i Engene blev Formiddagsmaden kl. 9 og Eftermiddagsmaden Kl. 17 serveret i Marken, og man gik kun hjem til Middagsmaden Kl. 12. Madvarerne blev baaret hen i Marken, pakket ned i en Kurv, Drikkevarerne var i en Blikdunk.

De Leer, man brugte til Arbejdet, var fuldstændig som de, man bruger den Dag i Dag. De blev skærpet, ikke ved Slibning, men ved Hærdning. Hærdningen var Slibningen langt overlegen, baade blev Leerne langt skarpere og Skarpheden kunde holde sig meget længere. Man sagde altid, at en daarlig Hærdning var bedre end en god Slibning. Man hærdede Leerne to Gange daglig, Morgen og Middag, Hærdeskamlerne var altid anbragt ved Ladens Nordvæg, hvor der var Skygge, ikke af Hensyn til Køligheden paa dette Sted, men for at undgaa, at Solen ved Genskin paa det blanke Leblad forvirrede Synet.

Under selve Græsslaaning slog man altid ind mod det staaende Græs, her blev Græsset liggende, og før man kunde begynde paa det næste Skaar, maatte det rives lidt væk. Til dette Arbejde, som man kaldte "aa leg fræ", brugte man en almindelig Rive, og det var i Reglen Pigen, sjældnere Drengen, der havde dette Job. Selv om der var to Mand til at slaa, var der kun en til at lægge fra, Arbejdet var da arrangeret paa den Maade, at den, der lagde fra, gik bag efter den forreste Le. Naar der var slaaet to Skaar, var der kun eet lagt fra, men nu gik de to Karle tilbage til deres Udgangspunkt, og den, der havde lagt fra, skulde saa følge efter dem og imens lægge det inderste Skaar fra. Hvis man, hvad der hændte meget sjældent, kunde gaa helt rundt paa Stykket under Slaaning, kunde man ogsaa klare sig med een Person til at lægge fra. Han skulde saa gaa to Gange rundt om Stykket, hver Gang Karlen med Leen gik een Gang rundt.

Det var særlig vanskeligt at slaa det fine, tætte og korte Græs nede i Engene. Her maatte Leerne være særlig godt hærdede, sommetider kunde man ikke nøjes med de sædvanlige to Hærdninger. Man tilstræbte at komme til at slaa Græsset tidligt om Formiddagen, naar det var vaadt af Duggen, saa var det nemmest.

Naar Slaaning var tilendebragt, laa Høet paa Skaar nogle Dage. I Engene kunde det undertiden blive nødvendigt at vende Høet med en Rive, dette brugtes aldrig paa Agerjorden. Under selve Stakningen var der i Reglen fire Mand i Arbejde, nemlig Forkarlen, to Daglejere og Pigen. Høet blev først revet sammen i Rækker, bestaaende af 8 Skaar, her var der to Mand i Arbejde. Den forreste rev to Skaar sammen, den efterfølgende rev disse to Skaar sammen med yderligere to Skaar; naaet til Enden af Skaarene vendte man om og rev nu fra det modsatte Verdenshjørne fire Skaar ind mod de første fire. Efter at alt Høet paa denne Maade var samlet i lange Rækker, hver paa 8 Skaar, begyndte man med Forken at samle Høet til runde, godt mandshøje Stakke. Naar Stakkene var færdige blev hele Arealet krattet med en stor Rive, "Dorte", og det sammenrevne blev lagt i Striber ud for Stakkene. Med Fork og Rive blev disse Kratninger samlet sammen og lagt oven paa Stakkene, hvorefter Stakkene fik en lille Afpudsning, hvorved man fjernede de værste Uregelmæssigheder. Man kaldte dette at lægge Stakkene af. Stakningen af Høet var i Reglen tilendebragt omkring 1. Juli; i ældre Tid maa det have været betydeligt senere, for et gammelt Mundheld sagde, at naar Kukmanden havde set den første Høstak, vilde han ikke være her længere.

Høet stod i Stak i 14 Dage, man sagde, at det skulde have 8 Dage til at tage Varmen i og 8 Dage til at slaa den fra sig. Selve Hjemkørslen foregik i en Stængevogn som den der ses paa Billedet af Gaarden, Fig. 2 i forrige Artikel; man kørte kun med een Vogn, Forkarlen lagde Høet paa Vognen og en Nabohusmand forkede op. Først blev der lagt saa meget Hø i Bunden af Vognen, at man var godt paa Højde med Stængerne, dernæst blev der lagt en stor, noget sammenrullet Armfuld paa hver af de forreste Hjørner af Stængerne, de blev holdt paa Plads af en lignende Armfuld, der blev lagt midt imellem dem. Derefter gik man langsomt tilbage paa Vognen og fyldte op med en Armfuld skiftevis paa den ene og den anden Side og stadig blev de Bunker, der blev lagt til Siderne direkte ned paa Stængerne, holdt paa Plads af Bunker, der blev lagt i en Række i Midten af Vognen. Dette midterste Lag blev kaldt "æ Føld:law". Naar Karlen var naaet hen i den bageste Ende af Vognen vendte han sig om og lagde nu Hø paa den bageste Bjælke af Stængerne. Naar det første Lag var færdig, traadte Karlen op paa det og begyndte nu med et nyt Lag, i Reglen var der en 3-4 Lag paa et Læs eller en "Førring", som det hed. Det mugne Hø, der altid var i Bunden af Stakkene, blev ikke taget med straks, man lod det ligge nogle Dage til Tørring og Luftning, og det blev kørt hjem til allersidst, hvorpaa Stakstederne blev revet; under dette Arbejde havde man Pigen eller en Dreng med i Marken.

Enghøet blev aldrig stakket, man lod det ligge paa Skaar i 8 Dage, derpaa blev det revet sammen i Rækker paa 8 Skaar og læsset direkte paa Vognen.

Kløverhøet blev altid anbragt paa Staldloftet, det blev forket ind gennem "æ Swaa:l" paa Østsiden af

Staldlængen. Enghøet blev anbragt i det østlige Gulv i Laden, det kom ind gennem Lugen paa Østgavlen. Udbyttet laa omkring 5 Førringer Enghø og 10 Førringer Kløverhø.

Høsten

Høsten begyndte man allerede at tænke paa et Stykke Tid ind i Januar. Paa den Tid var Tønden med Juleøllet ved at være tom, og man lavede da med det samme et nyt, særligt godt og kraftigt Bryg, der blev hældt paa den tomme Tønde, Tappen blev omhyggeligt forsejlet med Ler, og Forsejlingen blev først brudt den Dag, Høsten begyndte. Paa Grund af den lange Lagring var dette Øl stærkere og bedre end alt andet Øl, der kunde fremstilles paa Gaarden, Juleøllet indbefattet, og der blev til alle Maaltider serveret rigeligt af det for de trætte og tørstige Høstfolk.

Høsten begyndte i Reglen omkring 15. August, det var Rugen, der var moden paa dette Tidspunkt. Omkring 1. September, naar Rugen var i Lade og næste Aars Rug var i Jorden, begyndte man at høste Foraarsæden, først Byg, derefter Blandsæd og Havre.

Man anvendte de samme Leer som til Høslæt, de blev, for at kunne lægge Kornet bekvemt for Opbindingen forsynet med Spjærer, af en Type, som har været anvendt til de allerseneste Aar. Til at trille Kornet i Neg, brugte Opbinderne en "Kråj:", det var en Slags Rive med et Hoved paa ca. 25 cm's Bredde og fire lange Trætænder. Ogsaa dette Redskab var af den Type, som har været anvendt indtil de allerseneste Aar. Man høstede altid med to Leer, eller "tåw Ja'r" som det hed, det var Forkarlen og en Daglejer, næsten altid en Nabohusmand, der var "imell æ Kna:ger", Pigen og en Nabokone bandt op. Mændene var i deres sædvanlige Dragt, Kvinderne var i en særlig Høstklædning, der desværre ikke kan beskrives i Enkeltheder. Den bestod af et særligt Forklæde med to Forklædebaand, et i sædvanlig Højde og et paa Højde med Knæene, desuden "Hø:stærmer", d. v. s. Ærmer, der med et Par Sting eller en Sikkerhedsnaal blev sat fast paa Blusen ved Skuldrene. Til Dragten hørte en særlig Hat.

Hvis man havde at gøre med staaende Korn paa en helt flad Mark, og det var vindstille, kunde man lægge Skaarets Retning, som man ønskede. Hvis man høstede paa en Bakkeseide, vilde man helst begynde paa Bakketoppen, med et Skaar parallel med Bakkeryggen, hvis der var stærk Vind, skulde Skaarets Retning helst være vinkelret paa Vindretningen, med Vinden blæsende ind mod det ikke høstede Korn, ved Lejesæd, gik man vinkelret paa Straaets Retning, og med Straaet liggende ind mod det ikke høstede Korn. Ofte var der flere af disse Faktorer at tage Hensyn til, og ikke altid kunde man faa alle de ovennævnte Betingelser opfyldt.

Forrest gik den bedste "Hyllikaa'f", der blev ikke høstet i Takt, og man flyttede kun een Fod for hvert Hug, man havde altsaa skiftevis højre og venstre Fod forrest under Hugget. De dygtigste Karle kunde høste, saa Stubbene var fuldstændig plane, og man ikke paa den høstede Mark kunde se, hvor Grænsen mellem Skaarene gik, de mindre dygtige efterlod Stubbene i Skaaret med en buet Overflade, saaledes at Stubbene var længst, der hvor Leen var hugget ind. Den Forhøjning, der herved fremkom mellem Skaarene blev kaldt "æ Sko:rbak". Det var heller ikke alle Hjøllekarle, der mestrede den Kunst at faa de

afhuggede Straa til at ligge bekvemt for Sammentrilling og Opbinding. Straaene skulde helst ligge helt vinkelret paa Skaarets Retning, men nogle efterlod de afhuggede Straa i en Retning, der mere eller mindre nærmede sig til Skaarets, andre "straabrød" Kornet, d. v. s., at alle de afhøstede Kornstraa var brækkede et Stykke over Roden. Slige Hjøllekarle var naturligvis ikke vels et af Opbinderne, og da disse i Reglen tilhørte det smukke (og tillige rapmunde) Køn, maatte en saadan Karl døje mange Skoser i Høsttiden.

Opbindersken holdt Krojen med højre Haand yderst paa Skaftet, med venstre Fod skubbende hun lidt op i Rodenden af Neget for at denne Ende kunde blive nogenlunde plan. Naar Neget var passende stort, blev der revet lidt Korn ind til det fra højre Side, saaledes at det var veladskilt fra det øvrige Korn i Skaaret, man stillede sig overskrævs over Neget, lagde med højre Haand en Haandfuld Korn under det som Baand, og bandt det derpaa ved højre Hofte med Rodenden støttende mod Jorden. Hvis Kornet ikke var ret langt, kunde det blive nødvendigt at binde to Længder Korn sammen for at faa et Baand af passende Længde. Byggen var undertiden saa kort, at den var ganske uanvendelig som Baand, man havde da nogle aftærskede Rugneg med i Marken, og to Børn havde saa den Opgave at række Baand eller "fli Bo'n" til Opbinderskerne.

Naar man høstede Rug, blev Negene altid sat sammen i Hobe eller "Kjærre", inden man gik hjem, hvis det drejede sig om andre Kornsorter, blev Negene først sat sammen, naar man var færdig med det paagældende Stykke, ja undertiden maatte de ligge paa Jorden endnu længere. Rugnegene blev sat i Hobe med 6 Neg, de andre Kornsorter blev fra gammel Tid sat i Hobe med 3 Neg, efterhaanden gik man dog over til at sætte 4 Neg i hver Hob. Hvis Negene havde ligget paa Jorden i længere Tid, skulde de vendes saaledes at den nederste Side kom til at vende udad i Hobene. Hobene stod i lange Rækker "Raa:r", parallelt med Skaarene, i Reglen en 6 Skaar i hver Række. Naar alt Kornet var sat sammen, blev der revet mellem Rækkerne med en stor Rive, fra 1889 med en Hesterive, og Rivelsen samlet ind til Kjærrene.

Kjærrene stod paa Marken, indtil de var tjenlige til at køre ind, Rug stod i 4-6 Dage, 2-radet Byg i 12 Dage, 6-radet Byg i 8 Dage, Havre ligeledes i 8 Dage, dog nogle Dage længere, hvis der var meget Kløver i. Det var sjældent, man fik Brug for at regne med disse Minimumstider, i Reglen havde det først mejede Korn staaet meget længere, naar man endelig var færdig til at køre ind.

Ved Hjemkørslen brugtes Vogne med Stængelad som ved Høet. Der kørtes altid med to Vogne og eet Spand Heste, en Daglejer forkede i Marken, Forkarlen lagde paa, en Daglejer forkede af i Laden, og Husbonden gulvede selv Kornet, enten alene eller med en Dreng til Hjælp. Forud for Hjemkørslen blev alle Negene bundet sammen i "Tonier", d. v. s. Neg bestaaende af to almindelige Neg, bundet sammen med Sime eller et Baand lavet af to Længder Rughalm. Denne Binding blev foretaget af Pigen og en Nabokone, de gik i Marken saa betids, at de kunde faa bundet en "Raa:" inden Hjemkørslen begyndte, naar først de havde et saadant Forspring, kunde de binde Kornet lige saa hurtigt, som det blev kørt hjem. Hvis der blev bundet med Simer, havde Bindersken en af disse om Livet,

de andre Simer hang over denne; Rughalmsbaandene var samlet i Bundter med 60 i hvert, naar Forkarlen kørte i Marken med den tomme Vogn, havde han nogle Bundter med sig, og kastede dem af langs Rækkerne med passende Mellemrum, og Binderskerne tog Bundtet med sig, efterhaanden som de bevægede sig ned langs Rækken. Selve Bindingen foregik ved, at man først lagde Baandet eller Simen paa Jorden, to Neg blev lagt ovenpaa, og derpaa blev Baandet knyttet, mens Bindersken satte det ene Knæ paa Negene. Mindre øvede Bindersker, der havde vanskeligt ved at binde tilstrækkeligt hurtigt, bandt undertiden 3 eller endnu flere Neg i en Toni, men det var ikke velset.

Forkarlen, der "lagde paa" kørte selv Hestene frem, efterhaanden som Tonierne blev forket op til ham. Læsset blev lagt efter fuldstændig de samme Principper, som er beskrevet under Høslæt, d. v. s. at først blev Bunden af Vognen fyldt, dernæst blev der lagt Neg i Hjørnerne, og dernæst blev Mellemrummene mellem disse Neg fyldt ud.

I Bunden af Laden blev der først lagt et tyndt Lag Halm, det første Lag Korn oven paa Halmen blev kaldt "æ Støj:l" eller "æ Støj:llaw"; i dette Lag stod alle Negene paa Rodenden, man begyndte i et Hjørne og pakkede Negene tæt sammen. Eftersom Rodenden jo var betydeligt tykkere end Topenden kom Negene efterhaanden til at ligge mere fladt, man modvirkede dette ved at lægge nogle Neg vandret over Toppene af de allerede anbragte. Naar Steillaget var færdigt, blev Negene i de næste Lag lagt paa Siden, de yderste i Gulvet med Roden udad.

Rugen blev sat i de to Gulve mellem Køreloerne, først i det vestlige, og der blev altid sat lidt sidstkjærre Havre op paa Loftet over Hakkelselo og Følbowl, de øvrige Kornsorter havde ikke nogen bestemt Plads. Naar Laden var fyldt, blev Kornet sat i Stak, man havde altid en, sommetider to Stakke. De stod lidt Syd for Laden, svarende til de to Gulve mellem Køreloerne. Naar Kjærene var kørt hjem, blev Raastederne revet med almindelige smaa River og det sammenrevne kørt hjem. Man sørgede altid for, at det sidste Læs, Kvejlæsset var saa lille, at alle kunde komme med op at køre paa det.

Naar Kornet var inde, blev Leerne baaret op paa Stuehusloftet. Her blev Bladet stukket ind mellem Spær og Straatag helt ind til Draget, og Draget blev surret fast helt ind til Spæret.

Fig. 15. Toppen af Gydhøj set fra Syd. I Udgravningen i Forgrunden blev Kartofflerne kulet ned indtil 1879.

Ligesom i Høsletten blev Formiddagsmaden Kl. 9 og Eftermiddagsmaden Kl. 17 indtaget i Marken, med mindre man arbejdede lige ved Gaarden. Dagen var inddelt som ellers, men man arbejdede noget længere om Aftenen, kom først ind til Nadver Kl. ca. 22. Denne Nadver var i Høsttiden et stort Maaltid, fuldstændig som en Middag. Der blev altid serveret to Retter Mad, først en Søberet, Grød, Vælling, Mælk med kold Grød og derefter en Kød- eller Fiskeret med Kartoffler. En af de nærmeste Dage efter Høstens Afslutning var der Høstgilde, dertil var i Reglen kun inviteret de, der havde hjulpet med ved Høstarbejdet, selve Traktementet bestod i Aftensmad Kl. 18 og derefter forskelligt Traktement, Kaffe, Chokolade i Løbet af Aftenen. Enkelte Gange var der Høstgilde med Dans, ved saadanne Lejligheder var der inviteret betydeligt flere med, navnlig unge, og en saadan Fest varede til langt op paa næste Formiddag. Paa flere store Gaarde i Sognet var der altid Dans ved Høstgilderne, men paa Grim-Nørgaard var det Undtagelsen.

I Tilslutning til Høsten falder det naturligt at omtale Kartoffeloptagning og Hjemkørsel af Rodfrugt. Kartofflerne blev gravet op en af de første Dage i Oktober, det var næsten altid en Nabohusmand og hans Kone, der havde en Slags Akkord paa dette Arbejde, de fik hver sjette Række eller et forud aftalt Beløb for at grave Kartofflerne op og samle dem i en Arbejdsvogn, Folkene i Gaarden sørgede selv for Hjemkørsel. Indtil 1879 blev Kartofflerne kulet ned i den store Udgravning paa Toppen af Gydhøj, der er vist i Fig. 15. Muligvis har Højene i Heden ogsaa været anvendt til dette Formaal, da der her findes lignende Udgravninger. Fra 1879 blev Kartofflerne altid opbevaret i Østenden af Laden, i det Rum, der kaldtes Kartoffelkulen.

Sidst i Oktober eller først i November blev Rodfrugten kørt hjem. Optagning skete med Haanden, Toppen huggedes af med en Kniv. Hjemkørsel foregik i almindelige Arbejdsvogne og saavel Aflæsning som Paalæsning foregik med Haanden. Rodfrugterne blev lagt i en Dyrge uden for Stalddøren og var aldrig dækket til. Fra Begyndelsen af Oktober pløjedes der næsten uafbrudt og man blev færdig med dette Arbejde nogle Uger ind i November. Brakmarken var jo, midt under Høstarbejdet, i Reglen en af de sidste Dage i August blevet pløjet endnu en Gang, hvorefter den var blevet tilsaet med Rug.

Tærskning.

Tærskningen foregik udelukkende i det vestlige Agerum, hvor der var et særligt kraftigt Lergulv. Man fortalte, at det under selve Nedlægningen var blevet tærsket sammen med Plejle. Der var næsten altid to til at tærskes, det var Forkarlen og en af Nabohusmændene. Husmanden fik i Reglen en fast Dagløn udbetalt i Penge, undertiden tærskede han for Tønde, d.v.s., at han fik et vist Beløb for hver Tønde aftærsket Korn.

Plejlen bestod af to Dele, "Æ Haj:l aa æ Slaw:l", Forholdet mellem de to Deles Længde var omtrent som 4 til 3. Handlen saa fuldstændig ud som et Kasteskaft, i den ene Ende sad en Jernpig med stort Hoved, holdt fast af Jernringe omkring Handlen, Slaglen var naturgroet Egetræ, lidt tykkere i den frie Ende end i den Ende, der var fæstet til Handlen. Over den tynde Ende var sat en Kappe af Læder, saaledes at der fremkom et Hul mellem Kappen og Slaglens Ende. Ved Hjælp af en tynd Rem, "en

Løj:erøf", af "Hwèrreløj'r", d.v.s. ugarvet Oksehud, var Slaglen fæstet til Jernpiggen i Handlen.

Rivelsen blev i Reglen opfodret utærsket, sommetider tærskede man dog Bygrivelsen. Hestene fik indtil 1. Februar utærsket Havre, skaaret i Hakkelse, al den øvrige Afrørde blev tærsket, der blev anvendt samme Fremgangsmaade, uanset Kornsorten.

Der blev altid lagt to Tonier, d.v.s. fire Neg ud ad Gangen. De blev lagt i Agerummet, to med Roden mod Vest, to med Roden mod Øst, saaledes at Toppene berørte hinanden i Midten af Agerummet, men ikke laa ind over hinanden. De to Tærskere stillede sig op i Midten af Agerummet, Nord og Syd for Negene. Man begyndte f. Eks. med at tærskede de to østligste Neg, begge Tærskere vendte da Ryggen mod Øst, han der stod nordligst, havde højre Haand yderst paa Handlen og venstre Haand nærmest Piggen og svang Slaglen mod Viserne paa Uret, han der stod sydligst, havde venstre Haand yderst paa Handlen og svang Slaglen med Urviserne. Begge Tærskere slog paa det samme Neg, f. Eks. det nordligste, naar dette Neg var rentærsket, bøjede den nordlige Tærsker sig lidt fremover, den anden bøjede sig lidt bagover, og man tærskede nu videre paa det sidste Neg. Naar de to østligste Neg var rentærskede, skiftede man Hænder, d.v.s., at den nordligste Tærsker nu havde venstre Haand yderst paa Handlen, og den sydligste havde højre Haand yderst. Naar Negene var rentærskede paa den Side, der vendte opad, vendte man dem en halv Omgang med Foden og Handlen, og derefter tærskede man paa den anden Side som før. Der var dog mange, selv dygtige Tærskere, der ikke kunde "skifte Hænder" paa Plejlen. En saadan Tærsker skiftede følgelig heller ikke Stilling under Arbejdet.

Den her beskrevne Maade at svinge Plejlen paa, var den, der gav bedst Kraft i Slaget, og var i Længden den nemmeste. Mindre øvede eller ukyndige Tærskere svang ofte Slaglen i den modsatte Retning, man kaldte disse Slag for Øreslag og Tærskerne blev kaldt Øretærskere.

Naar Udlægget var tærsket rent, blev det fjernet med Hænderne, man rystede det godt for at faa alle løse Kerner ud, derpaa blev de rentærskede Neg lagt hen i en stor Dyng i et Hjørne af Agerummet. Naar der var tærsket en ca. 15 Neg, blev de bundet sammen i et stort Knippe, en "Brøjkjærre". Man brugte til Sammenbindingen lange Baand, Vaser, der var snoet af Rughalm. Efterhaanden som man fik tærsket flere Brøjkjærre, blev de stablet op i et tomt Gulv eller i et Hjørne af Agerummet, for senere at kunne anvendes til Kreaturfoder. Den kortstraaede Halm, "æ Smohalm", som laa tilbage mellem Kernerne, blev fjernet med en Rive, og derpaa blev der lagt fire nye Neg ud til Tærskning. Først naar der var tærsket en 30 Tonier, blev det aftærskede Korn skubbet hen i et Hjørne af Agerummet ved Hjælp af en omvendt Rive.

Kørningen af Byggen foregik, naar der var tærsket en ca. 10 Tønder. Det aftærskede Korn blev skovlet sammen i en stor Dyng i Midten af Agerummet, den ene Tærsker trak rundt i Dyngen med to Stude, den anden gik og skovlede op i Dyngen, efterhaanden som den blev traadt ud, desuden skulde han naturligvis være paa Vagt med Skovlen, hvis en af Studene pludselig forrettede et naturligt Ærinde. Kun den seksradede Byg blev kjørnet og kun een Gang.

Alle Kornsorter blev rensat, først ved Kastning og demæst i en saakaldt Rensemåske. Forud for Kastningen

blev Kornet skubbet sammen i en stor Dyng i Læenden af Loen, Logulvet blev fejlet rent, og Dørene i begge Ender aabnet. Kasteren sad paa en Skammel ved Siden af denne Korndyng, i den højre Haand havde han en Skovl, Kasteskovlen, den var fremstillet af Træ i eet Stykke. Kornet blev kastet imod Vindretningen med en svingende Bevægelse, saa det kom til at ligge i en Halvcirkel; den Del af Kornet, der var fløjet længst væk, kaldtes frammest, den anden lettere Del kaldtes ettest, kun det første kunde bruges til Sædekorn. Rensemåskens Indretning har det ikke været muligt at fastslaa i Enkeltheder, den blev i 1891 erstattet af en Kastemåske, og man holdt saa helt op med den gamle Haandkastning.

Naar Kornet var færdigbehandlet, blev det ved Hjælp af en Skæppe maalt op i Sække og baaret gennem Gangen op paa den østre Ende af Stuehusloftet eller gennem Lugen i Nordenden af Østlængen op paa Tømmerstueloftet.

Til Langhalm eller "Taa'g" brugtes næsten altid Rug, meget sjældent Hvede. Denne Rug blev først tærsket paa sædvanlig Vis, hvorefter den blev bundet i Neg igen. Naar der var tærsket et passende Antal Neg, kunde selve Fremstillingen begynde. Man lagde først som sædvanlig Negene ud igen i Agerummet med Toppene mod hinanden, og Rodenderne i Øst og Vest, men man lagde denne Gang saa mange ud, at de fyldte hele Agerummet lige fra Syd til Nord. Derefter stillede begge Tærskerne sig op ved Rodenden af det nordligste Par Neg, han, der stod i Vestsiden af Agerummet, havde Front mod Vest og havde højre Haand yderst paa Handlen, han der stod i Østsiden af Agerummet havde Front mod Øst og havde venstre Haand yderst paa Handlen. Idet begge Tærskerne i Takt langsomt skred frem mod Syd, tærskede de hele den lange Række af Neg igennem. Derefter blev Negene vendt, man brugte her at vende tre Neg ad Gangen, og man tærskede derefter hele Rækken igennem endnu en Gang. Dette at tærskede Kornet en extra Gang kaldte man at brøje Kornet, og det var langtfra alle Gaarde, der brugte det, de fleste Steder nøjedes man med en enkelt omhyggelig Tærskning.

Nu blev alt Straaet samlet op igen, man samlede her altid tre Neg op ad Gangen, Straaet blev rystet omhyggeligt for at faa alt Smaahalm og alle Kerner ud, demæst stødte man Rodenden af Negene kraftigt imod Logulvet eller Lobalken for at faa Negene lige i Rodenden og bandt til sidst de tre Neg sammen i eet Neg med et enkelt Baand. Tærskeren stillede nu dette Neg paa Jorden foran sig, han fattede om Toppenden med begge Arme og tog i den fra ham vendende Side af Neget med hver Haand en Haandfuld Straa, som han bøjede om ved hver sin Side af Neget og bandt sammen paa den mod ham vendende Side. Dette blev gjort for at faa lidt Hold paa Toppen. Tilsidst blev Rodenden skaaret helt lige med et Leblad. Naar disse Neg var omhyggeligt fremstillede, kunde de paa et plant Underlag staa uden Støtte.

Tærskningen begyndte i August, saa snart Rugen var kørt ind; det var meget nemt at slaa Kernerne løse paa det Tidspunkt, man stræbte derfor efter at faa tærskt saa meget som muligt, inden man skulde i Gang med at saa næste Aars Rug. Sammen med Tærskningen blev der lavet store Mængder af de tidligere omtalte Baand til Tonier. I Oktober og første Halvdel af November Maaned tærskede man af og til lidt Korn for at dække det daglige Forbrug, men rigtig Gang i Tærskningen kom der først, naar man omkring Midten af November var færdig med

Efteraarspløjningen. Saa stod de to Tærskere i Loen saa længe som det var muligt at se til Arbejdet; da Vinduerne i Laden var meget smaa, havde man henimod Aften næsten altid en af Dørene paa Klem. Tærskning ved kunstig Lys brugtes aldrig.

I Tidens Løb har der udviklet sig en lang Række Tale maader om Arbejdet paa Loen. "Enten ska do tæ:sk, heller aa æ Laa:" sagde man til den, der ikke rigtig kunde faa taget sin Bestemmelse, og som troede at kunne have en Stillings Fordele uden at tage Ulemperne med. Og Tøndetærskeren, der jo maatte arbejde haardt for at faa en god Dagløn, og som fik sin Forplejning hos Arbejdsgiveren, gav Anledning til Mundheldet: "Aa e:d som nu: Tønd:tæ:sker". Kom en nysgerrig ud og sinkede Arbejdet paa Loen med Snak, spurgte man ham: "Skal jeg lære dig Plejlvisen?" "Sagde han Ja, satte man hans Hals ind i Vinklen mellem Handle og Slagle og klemte til, og spurgte samtidig om han nu kunde den nævnte Vise.

Da Plejlene i Foraaret 1895 blev hængt op paa deres Søm paa Murremmen i det nordlige Udskud var deres Saga ude. Om Efteraaret brummede Damptærskemaskinen uden for Laden, og paa faa Dage havde Lokomobilets mange Hestekræfter ordnet det Arbejde, som plejede at vare hele Vinteren. Maskintærskningen medførte den Fordel, at man fik et Tal for Kornudbyttet, det laa i Aarene 1895-1900 omkring 200 Tdr.

Udtaleregler for Dialektordene: Kolon (:) betyder, at den forudgaaende Lyd er lang, Apostrof (') betyder Stød, den k-agtige Lyd, der ofte kommer efter i, u og y med Stød er betegnet med kh, f. Eks. "ùkhd", ud; è udtales som e i *Ejnar*, e som i *Dele*, ò som i *og*, o som i *Foged*, ù som i *ud*, u som i *Ulla*, æ som i *Hænder*, ø som i *Høns* og ø som i *Høne*.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1961, side 337-365).